

Hvad er boghistorie også?

Larsen, Poul Steen

Publication date:
2005

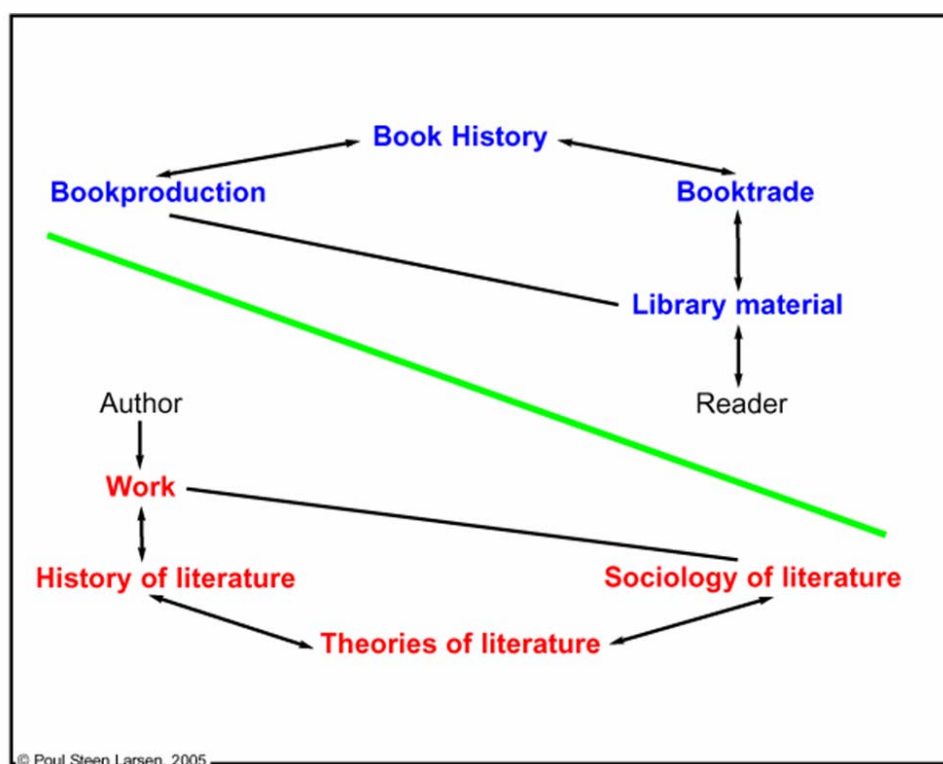
Document version
Peer-review version

Citation for published version (APA):
Larsen, P. S. (2005). *Hvad er boghistorie også?*

Hvad er boghistorie også ?

Af Poul Steen Larsen. Fagleder ved Institut for Kultur og Medier. Danmarks Biblioteksskole.

På Danmarks Biblioteksskole har der været undervist i **boghistorie** siden 1967, da faget blev oprettet som kernen i et fagområde, der dengang hed ”Bogvæsen”. Det omfattede tillige fagene ”bogproduktion” og ”bogdistribution”. Foranlediget af den teknologisk udvikling skiftede fagområdet i 1982 navn til ”informationsbærende materialer” og i dag indgår hele fagområdet i biblioteksskolens *Institut for Kultur og Medier*, hvor boghistorien fortsat har en markant plads i instituttets undervisning..

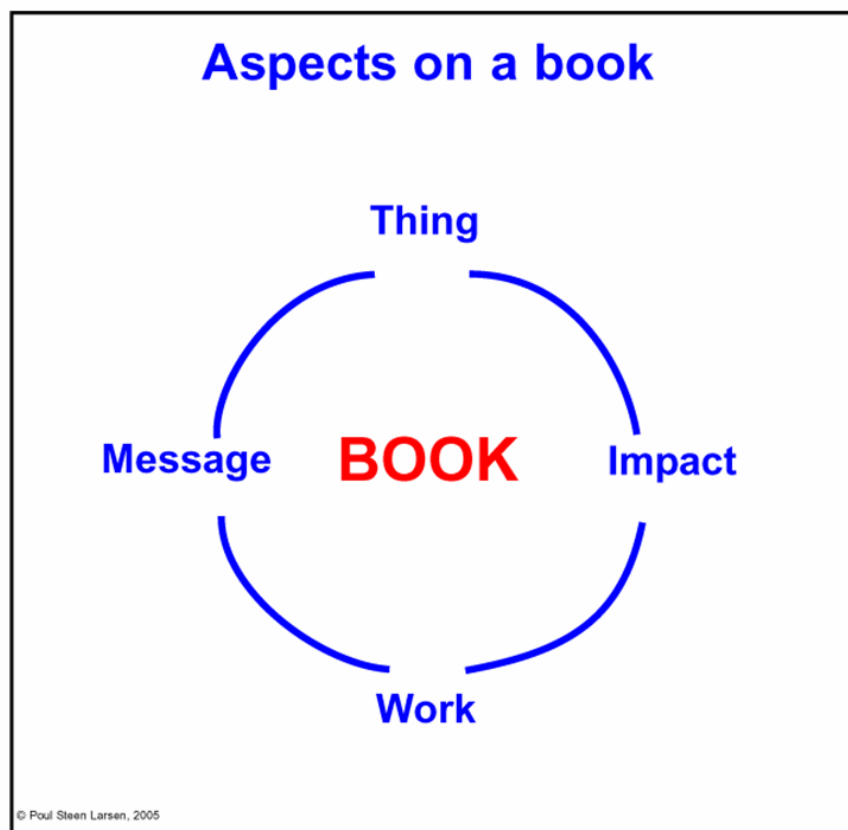
Biblioteksskolens udgave af faget har fra starten været præget af to forhold: 1) for det første bibliotekarers professionelle behov for viden om bøger og bogligt udstyr fra alle tidsaldre, og 2) for det andet det særkende ved biblioteksskoler her på kontinentet, at de som regel har haft andre, rendyrkede litterater ansat til undervisningen i litteraturhistorie.

Fra gammel tid har undervisningen i boghistorie på Danmarks Biblioteksskole derfor haft en særligt tæt tilknytning til professionsfag som *katalogisering* og *deskriptiv bibliografi*, hvad der har knyttet boghistorien tættere til *de grafiske fags historie* end til litteraturhistorien; og tættere til *bibliotekernes og bogsamlingernes historie*.

På den måde adskiller biblioteksskolens version sig fra faget ved engelske og amerikanske universiteter, hvor faget ”**bibliography**” fra gammel tid har været et rent støttefag i litteraturvidenskabens tjeneste, i Storbritannien og USA oftest varetaget af litteraturforskere med særlig viden om bøgernes materielle og grafiske historie. En boghistorisk detaljviden viste sig

tidligt som tvingende nødvendig, hvis man drømte om at dyrke Shakespeare-forskning eller andre studier i engelsk 1600-tallets litteratur. Sigtet er at forstå *litteraturen*.

Der eksisterer derfor stadig på markedet to forskellige versioner af boghistorien. En overvejende **deskriptiv** og en overvejende **fortolkende**. I disse tider med fusion af stadig flere mindre virksomheder er det måske værd at se, om ikke de to versioner kan forenes i en overordnet teori om boghistorie. En teori, der er forankret i fagets genstand, **”bogen”**, og ikke alene er en lineær beskrivelse af litteraturens begivenhedsrige vej fra forfatterens tanker til læsernes oplevelse – eller blot en teori om de samfundsændringer bøger har initieret eller været underlagt gennem århundreder. Eller alene er en bogteknisk karakteristik af bøgernes grafiske udstyr gennem tiderne. En teori, der har den samme letforståelige forankring i et specifikt genstandsområde som fx lægevidenskaben, der nok har det hele menneske som sin genstandsområde – men anskuer sit genstandsområde under mangfoldige synsvinkler som både et *fysisk* og et *psykisk* væsen.

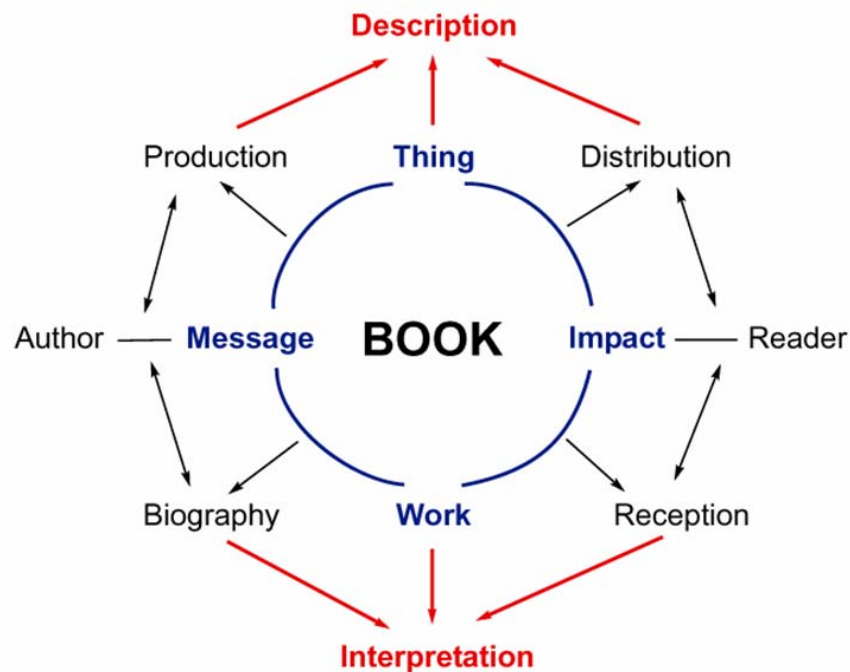

Jeg har vovet pelsen med denne model for fagets beskrivelse. Begrebet **”bog”** betragtes her under fire forskellige synsvinkler. Øverst i modellen betragtes bogen som genstand, nederst som åndsprodukt. På tværs fra venstre mod højre ligger Shannon-Weavers velkendte kommunikationsmodel. Figuren kunne også vendes på hovedet, så åndsproduktet kom op i æteren. Det er uden betydning.

Ved **”budskab”** forstår jeg bogens emne, dets litterære form, sprog, stil og tekst (= ”hvad forfatteren har tænkt sig”!). Ved **”genstand”** forstår jeg bogen som grafisk materiale, papir, typografi, illustration og indbinding – men også dens forekomst i antal eksemplarer. Ved **”påvirkning”** forstår jeg læseroplevelsen som privat emotionel eller intellektuel erfaring (d.v.s. den partikulære vurdering af episoder, temaer og andre elementer i bogen). Og ved **”værk”**

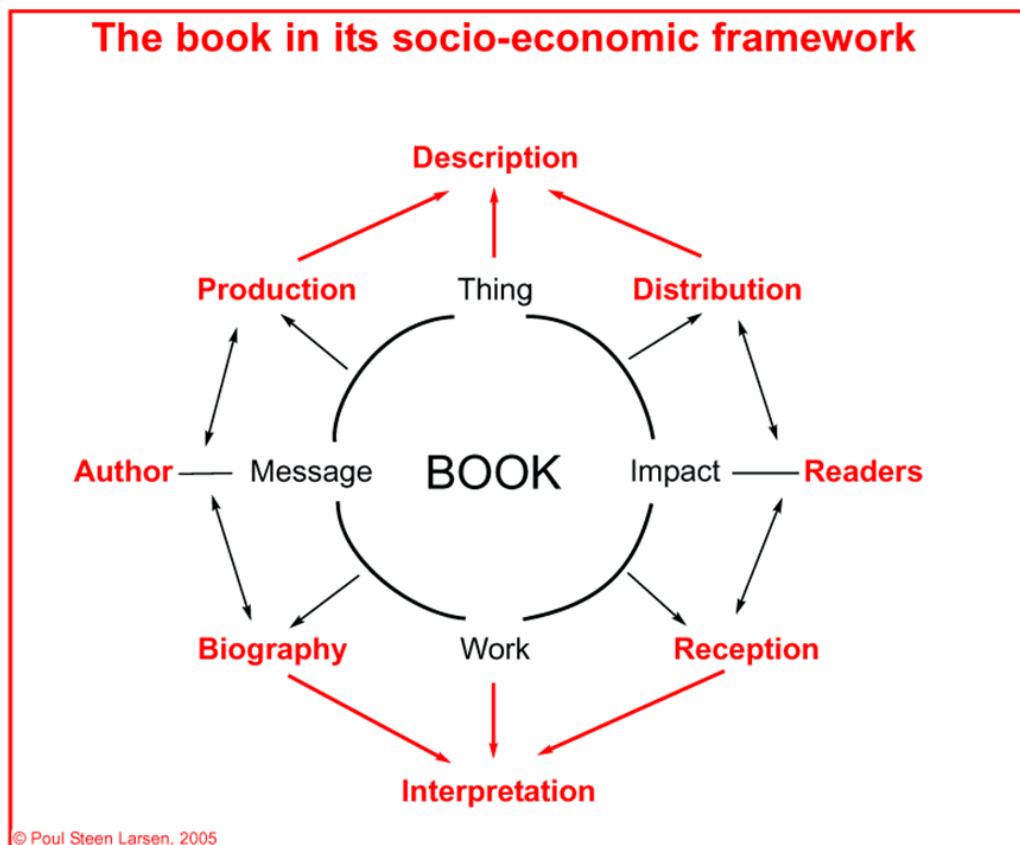
forstår jeg bogen som en bedrift med betydning, væsentlighed og konsekvenser udover det private (d.v.s. den generelle og intellektuelle vurdering af værket i dets helhed).

Den teoretiske model udfolder sig så praktisk i forhold til to overordnede formål: **beskrivelse** og **fortolkning**.

”Beskrivelse” sker med to slags sigte: 1) med henblik på den mest detaljerede viden man kan skaffe sig om bogen som historisk-fysisk og grafisk medie, eller 2) med henblik på den mest præcise og umisforståelige katalogbeskrivelse af bogen, så bogen kan genfindes i en bogsamling.

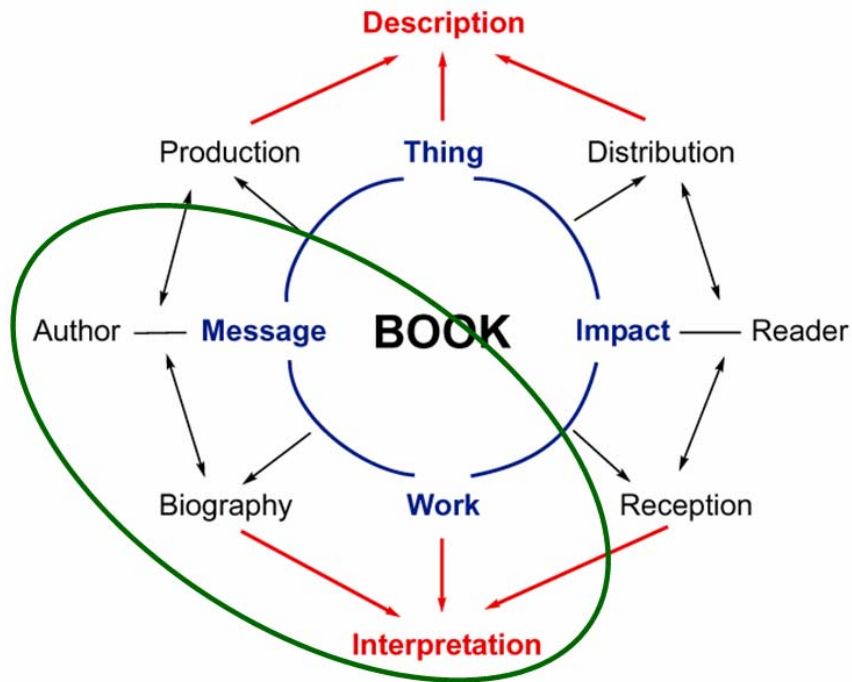
”Fortolkning” sker med henblik på forståelse af det kunstneriske og intellektuelle indhold i bogen som værk, i nyere tid ofte med støtte i bogens grafiske udstyrelse, dens historiske kontekst og dens samfundsmæssige indplacering. *”Reception”* skal her forstås som bogens konsekvenser for den ”kollektive bevidsthed” – modsat *”påvirkning”* (*”impact”*) ovenfor, som er bogens effekt på den enkelte læser.

Inden for dette store landskab studeres bogens historie på kryds og tværs – men i forskningen med forskellige fokuspunkter. Uden for den specifikke boghistorie ligger naturligvis en **socio-økonomisk kontekst**, hvori alle humanvidenskaber kan indskrive deres forskningsemne. Indtil 1930erne var boghistorien sjældent optaget af dette, og først i de allerseneste år er det blevet forstået, at også den tilsyneladende værdifri *bekrivelse* af bøger i kataloger og bibliografier med udbytte kan studeres under en socio-økonomisk og politisk synsvinkel. Min tidligere kollega ved Biblioteksskolen, Svend Bruhns' nylige afhandling om *Bibliografiens historie i Danmark i 1700-tallet* er et eksempel herpå.

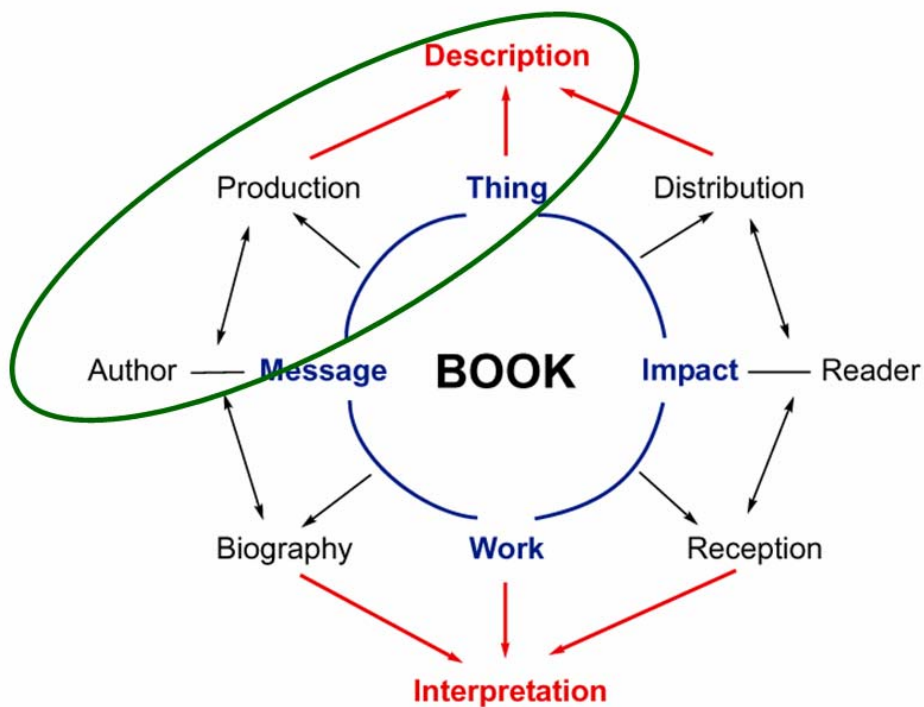
Med modellen som grundlag kan man kortlægge forskellige **fokuspunkter** inden for en række af boghistoriens mange discipliner. De eksempler på forfatterskaber og værker, som her nævnes, vil fortrinsvist være danske eller engelske. Mange andre, bl.a. tyske og franske, kunne være fremhævet .

Literary Criticism and History of Literature

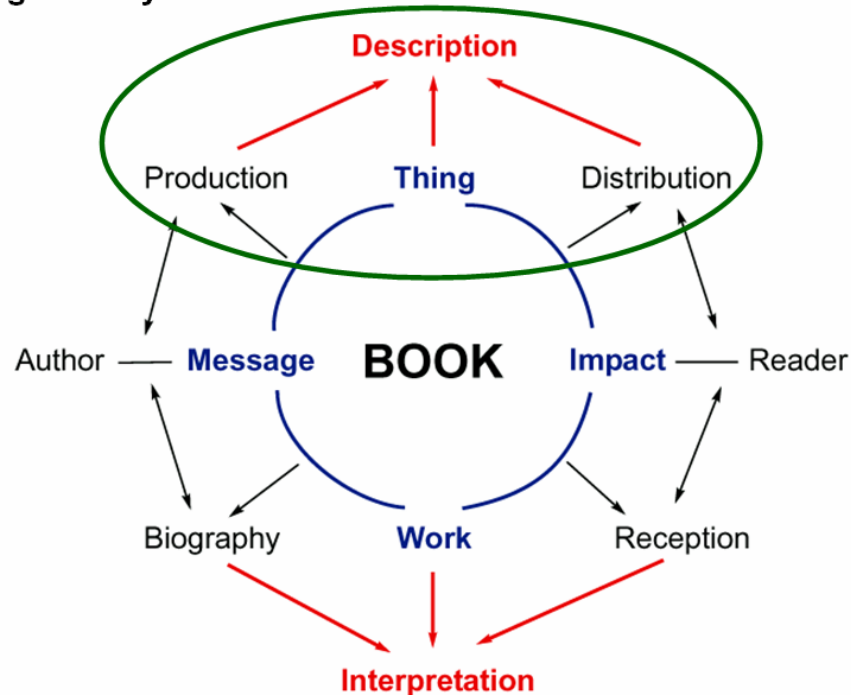
Litteratur**kritikken** har i sin ældste form vel rod i antikken, eksemplificeret med fx Aristoteles' *Poetik* og har blomstret lige siden. I fokus er fortolkningen af værker eller genrer i lyset af forfatterens intentioner. Den **historiske** tilgang til literære værker tilskrives af mange italieneren Giambattista Vico's *Scienza Nuova* fra 1740erne. Begge discipliner har betydningsdannelsen som fokuspunkt. Mindre vigtigt er budskabets vej til fremvisning og udbredelse og dets målte effekt i offentligheden. Forskningens omfang er umådeligt.

Enumerative Bibliography

Da trykte bøger i midten af 1500-tallet blev standard på bogmarkedet og mange værker udkom i forskellige udgaver, hver ofte i mange lidt forskellige oplag, opstod den **enumerative bibliografi** som bibliotekernes og bogsamlernes værktøj til identifikation og differentiering af deres eksemplarer i de støt voksende bogsamlinger. Gesners *Bibliotheca Universalis* fra 1545 indledte en udvikling henimod stadig mere detaljerede bogkataloger og førte til deskriptive bibliografier af typen Ludwig Hains *Repertorium Bibliographicum* fra 1820-erne og i vor tid det tilsyneladende evighedsprojekt *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, som blev påbegyndt i 1925 og som der endnu arbejdes på ved Humboldt Universitet i Berlin. Den enumerative bibliografi interesserer sig for bogen beskrevet uden indholdskommentarer som fysisk genstand til katalogbrug. Forfatterens budskab, fortolkningen og bogens videre skæbne i litteraturens kredsløb belyses ikke.

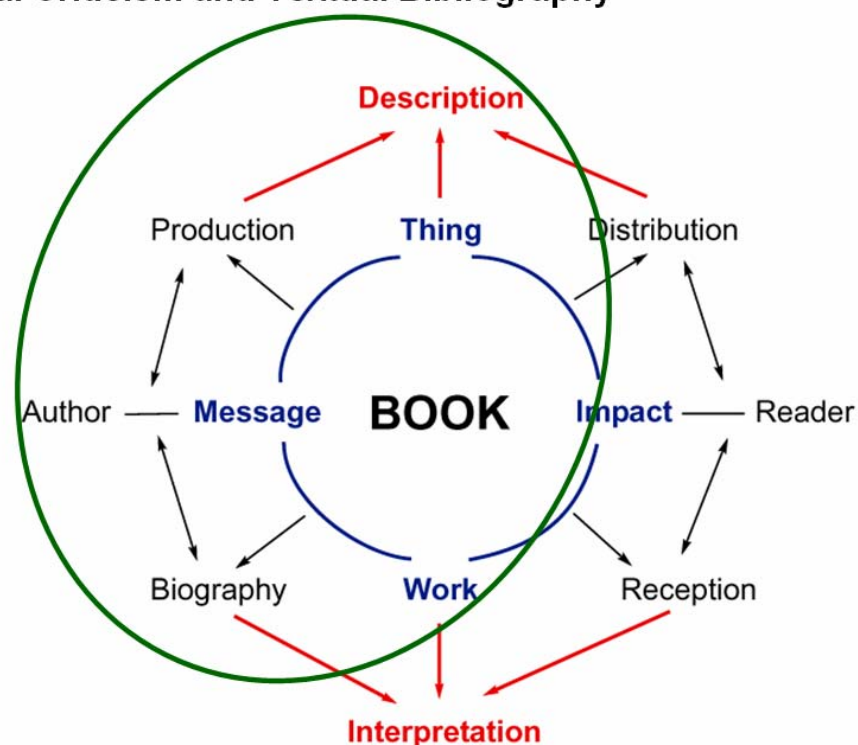
Printing History

Bogtrykkets historie er umulig at adskille fra den grafiske teknologis og typografiens almene historie. I fokus er beskrivelsen og karakteristikken af de grafiske særegenheder ved bøger og andre tryksager fra forskellige tidsaldrer, bl.a. udfra de forskellige grafiske teknikker, man har haft til rådighed og i lyset af det distributionssystem de trykte medier har været underlagt i hver tidsalder. Velopdyrkede områder inden for bogtrykkets historie er typografiens, den grafiske æstetiks og illustrationskunstens historie, hvad der bringer faget tæt på stil- og kunsthistorie.

Bogtrykkets historie ses i forskningen ofte som tids- og stedsbundet med sigte på klarlæggelse af en enkelt nations eller et kulturområdes boghistorie. Disciplinen opstod i 1890'erne da mesterlæren i bogtrykkerierne blev udvidet med skolegang for typograferne på de mange fagskoler, som i de år blev oprettet overalt i Europa og USA. I 1920'erne markerede først England sig med egentlig forskning på området, udført af akademikere med et "hands-on"-kendskab til typografi, som fx Stanley Morison og Beatrice Warde. Herhjemme er Erik Dals *Dansk Provinstryk gennem 500 år* fra 1982 et karakteristisk eksempel. I vore dage undervises der i faget ved mange universiteter, og britiske og amerikanske forskere, som fx Michael Twyman, James Mosley, Robert Bringhurst og Terry Belanger, sætter stadigt standarden for forskning i bogtrykkets historie. Det er bl.a. med baggrund i sådan forskning, at fx Elizabeth Eisenstein i 1979 kunne udgive sit store værk om *The Printing Press as an Agent of Change*.

Textual Criticism and Textual Bibliography

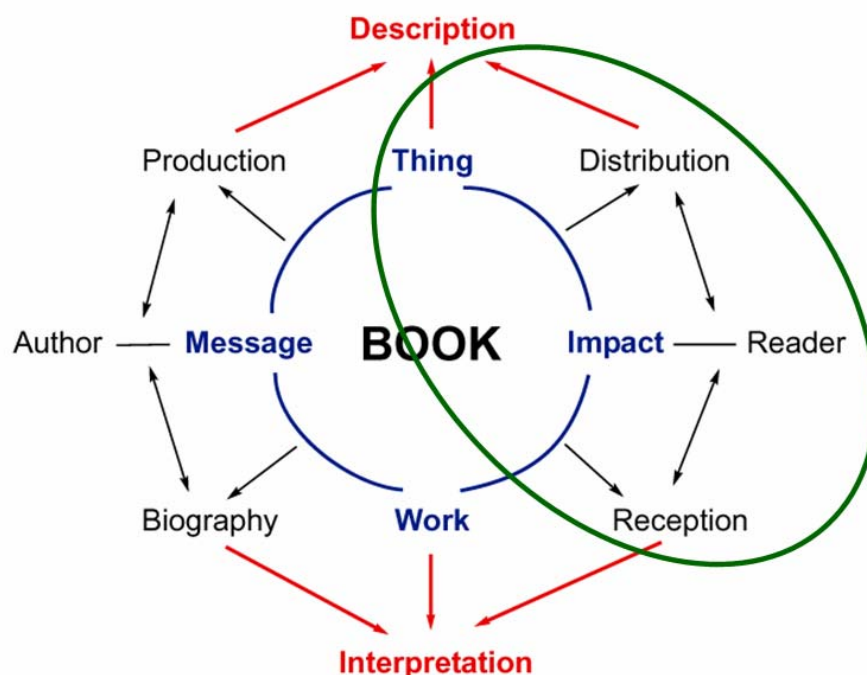
Tekstbibliografi, som vi ikke har et bedre ord for på dansk, kom særligt frem i 1920'erne. Også her var Storbritannien og USA foregangslandene med grundlæggende værktøjer som Robert McKerrows *Introduction to Bibliography for Literary Students* fra 1927 og senere Fredson Bowers' *Principles of Bibliographical Description* fra 1947, som grundlagde principperne for bibliografisk beskrivelse af bøger fra før ca. 1800. Siden har Philip Gaskells *New Introduction to Bibliography* fra 1974 udvidet principperne til også post-industrielt trykte bøger. Alle senere udviklede tekstbibliografiske metoder – inklusive den mekaniske "Hinman Collator" fra 1941 og den nyere skotsk-franske "Fingerprint"-teknik til bestemmelse af forskelle mellem oplag og udgaver - har i virkeligheden forudsat McKerrows og Fredson Bowers' bogtekniske metode til identifikation af typografiske og andre bogtekniske varianter i forskellige tekstudgaver af det samme litterære værk gennem en forfatters levetid. På dansk grund skrev KBs overbibliotekar Christian Bruun boghistorie allerede omkring år 1900, men den første danske disputats af tekstbibliografisk art var Lauritz Nielsens fra 1923.

Meningen med dette ofte møjsommelige arbejde med en forfatters tekst og hans bøger typografi er at tilvejebringe et videnskabeligt grundlag for **standardudgaver** af forfatterskaber.

Men også rent detektiviske studier inden for fx **typografisk analyse** hører til denne kategori. Berømt blev i 1934 englænderne James Carter og Graham Pollards *Enquiry into the Nature of Certain 19th Century Pamphlets*, som efter en undersøgelse af det benyttede papir og skriftmateriel i en påstået førsteudgave af Elizabeth Barrett Brownings digte fra 1847 kunne afsløre den stenrige bogsamler Thomas J. Wise som historiens mest udspekulerede bogforfalsker. I Wilhelm Munthes bog *Litterære Falsknerier* fra 1942 er denne "tour-de-force" inden for den tekstbibliografien underholdende beskrevet.

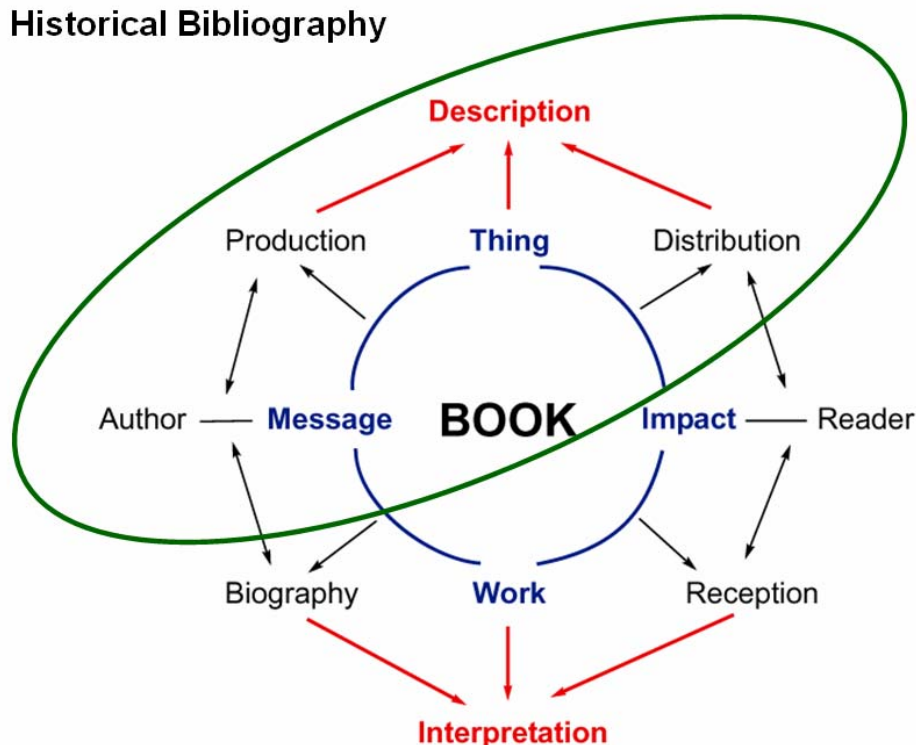
Et nyere skud på stammen er begrebet "**paratext studies**" fra begyndelsen af 1990'erne, som dog stort set er det samme som tekstbibliografi, men som mere tjener *litteraturforståelse* end værkudgivelse.

History of Publishing and Reading

Interessen for **forlagshistorie** og **bogspredningens** historie voksede frem af 1930ernes optagethed af samfundsspørgsmål, men udspringer af boghandelshistorie. Tidlige danske standardværker som Camillus Nyrops digre *Bidrag til den danske boghandels historie fra 1870* og i England Frank Mumby's *Publishing and Bookselling* fra 1930erne får i 1950erne følge af bredere og analyserende skildringer som fx Lucien LeFebvre og Jean-Martins *L'apparition du livre* (*The Coming of the Book 1450-1800*), som har inspireret talrige **lærdomshistoriske** skildringer af litteraturens betydning og rolle på bogmarkedet i forskellige lande og til forskellige tider. Forskningen er stærkt specialiseret og repræsenteres på højt plan af fx historikeren Martin Lowrys arbejder om Aldus Manutius og Nicolas Jenson's virksomhed i 1400-tallets Venedig. Bogspredningens historie studeres i dag helt frem til *læserne* og deres **læsning**. Hertillands er Charlotte Appels og Henrik Horstbøls's disputater fra hhv 1999 og 2001 fremragende eksempler på denne boghistoriske genre.

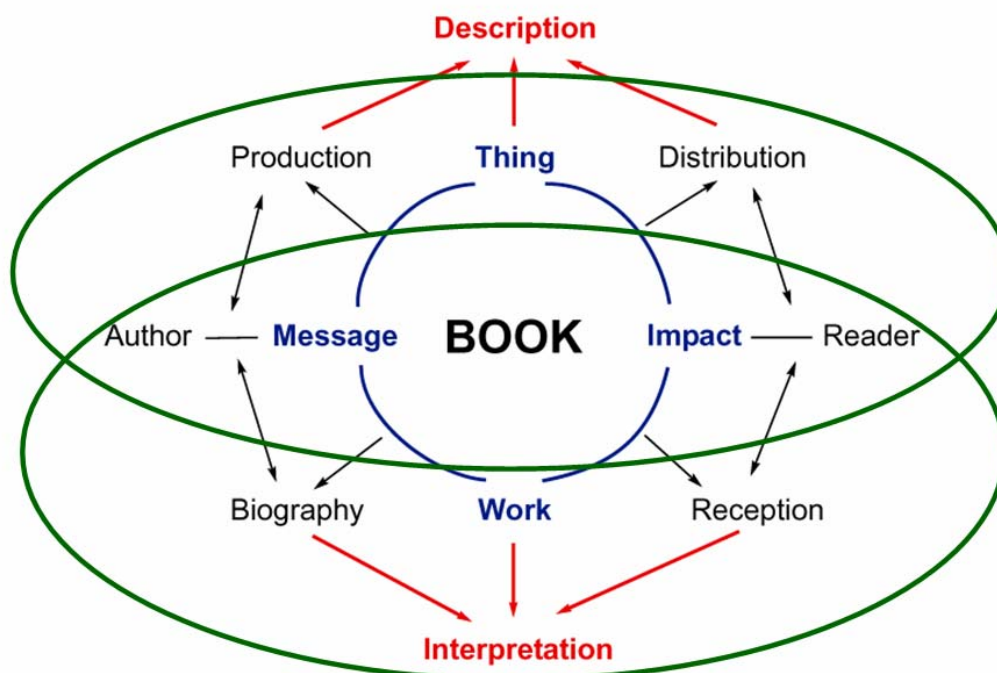
Historical Bibliography

Historisk bibliografi er den disciplin, der kommer tættest på gennemsnitslæserens definition af ordet ”boghistorie”. Den beskæftiger sig med bogen som fysisk genstand, med udviklingen af sats- og trykkesnikker, med typografisk tradition og æstetik gennem tiderne, med illustrationskunstens og bogbindets historie. Genren har aner tilbage fra slutningen af 1800tallet og var dengang oftest forfattet af folk med grafisk uddannelse.

Brede skildringer af denne type tjener den almene kulturelle dannelse samt forskellige bogfag som fx bibliotekaruddannelsen og de grafiske fag. Mange ældre fremstillinger knytter boghistorien tæt til **bibliotekernes** og **bibliofiliens historie**. Et kendt dansk eksempel er Svend Dahls *Bogens Historie*, hvis 2. udgave kom i 1957. Andre værker af denne art trækker mere på de grafiske fags historie, som fx Lauritz Nielsens *Den danske Bog* fra 1941 og Saul Steinbergs udmærkede *500 Years of Printing*, oprindeligt fra 1955, men med ny udgave i 1996. En dansk oversættelse af førsteudgaven kom i 1968 med titlen *Det trykte ord gennem 500 år*.

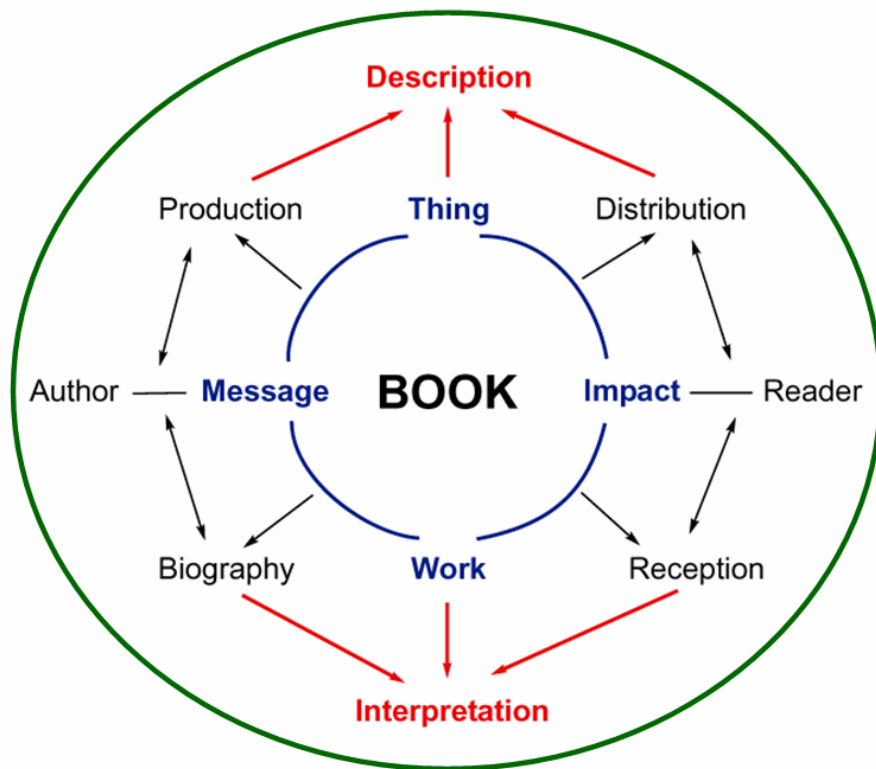
Sociology of Literature

Medens de bibliografiske discipliner af boghistorien ser samfundet fra bogens side, så ser **litteratursociologien** bogen fra samfundets side. "Bogen" er her én blandt mange aktører i kulturens historie – omend af afgørende betydning. Grænsen til forlagshistorie og læsningens historie er svær at drage, men modsat dem dyrkes litteratursociologien ofte udfra en bestemt videnskabsteori, et bagvedliggende kultursyn eller en ideologi, som forsøges afprøvet med bøgernes hjælp.

Litteratursociologien spænder videre end til at kunne afgrænses som fortrinsvis optaget af værkerne eller fortrinsvis af bøger som fysiske enheder. Nationale traditioner lægger fokus forskelligt. Fælles for de forskellige skoler synes det dog at være, at *formidlingsveje* (på tværs gennem figuren fra forfatter til læser) og *fortolkning* i samfundsperspektiv er fokuspunkterne - medens den *deskriptive* side af boghistorien er uden for fokus.

Fra Mme de Staël (omkring 1800), over Hippolyte Taine (1864), og i Norden Georg Brandes (1870) og Harald Rue (1937) knyttes genren i 1920'erne til den franske "Annales Skole" med Lucien Le Febvre, og siden til marxistisk ideologi som hos Georg Lukacs (1954) og i 1960'erne og 70'erne på en breder teoretisk basis til den franske sociologi med Henri-Jean Martin, Escarpit og Bourdieu i spidsen. I Danmark er litteratursociologien siden Svend Møller Kristensens dage blevet et fag man med rette kan kalde "boghistorisk". Fagets mange discipliner er beskrevet forbilledligt og efter tur af Robert Darnton i hans berømte essay *What is the History of Books?* fra 1982.

Boghistorie har mange betydninger. Andre afgrænsninger end mine kan opstilles, og den boghistoriske forskning kan sågar spænde på tværs af modellen i lige linier. En enkel og generel teoridannelse for faget i dets helhed savnes som overbygning på forskningens praksis for lineære beskrivelser af bøger og værkers vej fra forfatterens tanker til læserens oplevelse.

Er ”boghistorie” en *fortælling om bøger* – eller er det et egentligt **fag** med særlige metoder og et teoretisk udgangspunkt ? Kan ”boghistorie” defineres ud fra en teori ? Og hvis ikke – hvad er det så vi beskæftiger os med ?

© Poul Steen Larsen, 28 september 2005